

ÇUKUROVA ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ISSN: 2458-7559

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.18560/cukurova.3>

CİLT 1, SAYI 1, KIŞ 2015

s. 125-141

ADANALI HAYRET EFENDİ'NİN ŞEHRÂYİN VE SİHR-İ BEYÂN İSİMLİ ESERİ¹

Abuzer KALYON²

Filiz KALYON³

Özet

Adana'da yetişen XIX-XX. yüzyıl divan şairlerindedir. Hayret Efendi, memleketinden dolayı, Adanalı Hoca Hayret Efendi olarak da tanınmaktadır. Asıl adı, Mehmet Bahaeddin Hayret'dir. Çiftçilik yapan Hacı Hüseyin Ağa'nın oğludur. 1848'de Adana'da doğmuştur. Adana'da devrinin önemli bilginlerinden dersler alarak ilk tahsilini tamamlayıp icazet almıştır. Tahsilini daha da ilerletmek için; İstanbul'a gelmiştir. Medreseye İstanbul'da devam etmiştir. Dârü'l-mualliminden de diploma alarak öğretmen olan Hayret Efendi, öğretmenlik hayatına Adana'da başlamıştır. 1871 yılında Adana Rüşdi Mektebi İkinci Muallimliğine atanmıştır. Memleketinde bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra 1873 yılında Söğüt Rüşdi Mektebi Birinci Muallimliğine atanmıştır. Bu görevinden istifa ederek İstanbul'a yeniden gelerek özel hocalık dâhil; çeşitli kurumlarda öğretmenlik yaptıktan sonra, 1879'da Mekteb-i Sultânî (Galatasaray Lisesi)'nde Türk edebiyatı muallimliği görevine getirilmiştir. Sonraki yıllarda bir süre Dârülfünûn'da ders veren şair, 1909'da yayımlanan bir makalesi yüzünden beş yıl Rodos'a sürgün edilmiştir. Bir yıl sonra affedilerek İstanbul'a dönen Hayret Efendi, 1911'de emekliye ayrılmıştır. Adanalı Hayret 1913'te İstanbul'da vefat etmiştir. Merkez Efendi Mezarlığı'na defnedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hayret Efendi, Türk Edebiyatı, Şehrâyin ve Sihr-i Beyân, Adana

ADANALI HAYRET EFENDİ'S WORK NAMED ŞEHRAYİN AND SİHR-İ BEYAN

Abstract

He was from one of the divan poets of 19th and 20th centuries, who had grown up in Adana. Hayret Efendi is also known as Adanalı Hoca Hayret Efendi because of his region. His real name was, Mehmet Bahaeddin Hayret. He was the son of a farmer dad, named Hacı Hüseyin Ağa. He had born in 1848, in Adana. He had finished his first education and had taken ratification by taking classes from important scholars of his age in Adana. Later on he had moved to İstanbul, in order to continue his education more professionally in Madrasa. Hayret Efendi, who had taken his diploma from Darü'l muallimin by graduating from it, had started his teaching life in Adana and had been assigned to Adana Rüşdi Maktab, as Primary Teacher. After working in his town for a while he had been assigned to Söğüt Rüşdi Maktab in 1873. After resigning from this place and returning to İstanbul, Hayret Efendi had

¹ Bu çalışma 17-19 Nisan 2015 tarihlerinde Adana'da gerçekleştirilen 1. Uluslararası Tarihte Adana ve Çukurova Sempozyumu'nda sunulan aynı başlıklı sözlü bildirisinin genişletilmesiyle oluşturulmuştur.

² Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, e-mail: abuzerkalyon@gazi.edu.tr

³ Dr., El-Ezher Üniversitesi, e-mail: filizkalyon@gmail.com

worked in several foundations and missions, including being private teacher then he had been assigned to Mekteb-i Sultani (Galatasaray Highschool) as literature teacher in 1879. The poet who had given lessons for a while in Darülfünun afteryears, had been deported to Rodos for five years because of an article had been published in 1909, written by him. Hayret Efendi, who had been forgiven by the government after a year from this event, had retired in 1911. Hayret had died in 1913 in Istanbul, and had been buried to Merkez Efendi Graveyard.

Keywords: Hayret Efendi, Turkish Literature, Şehrâyin and Sihri Beyân, Adana

HAYATI

Hayret Efendi, Adana'da yetişen XIX-XX. yüzyıl divan şairlerindedir. Hayret Efendi, memleketinden dolayı "Adanalı Hoca Hayret Efendi" olarak da tanınmaktadır. Asıl adı, Mehmet Bahaeddin Hayret'dir. Anne ve babası Karaisalı'dan gelip Adana'ya yerleşmiştir. Dedesi, devrin ulemasındandır. Hayret Efendi, çiftçilikle geçimini sağlayan Hacı Hüseyin Ağa'nın oğludur. 1848'de Adana'da doğmuştur. Adana'da devrinin önemli bilginlerinden dersler alarak ilk tahsilini tamamlayıp icazet almıştır. Eğitiminde özellikle Arapça ve Farsçayı iyi öğrenmiştir. Tahsilini daha da ilerletmek için İstanbul'a gelmiştir. Medreseye İstanbul'da devam etmiştir. O zamanki adıyla muallimlik yani öğretmenlik için gerekli olan tüm imtihanları başarıyla kazanarak Dârü'l-muallimînden diploma almıştır.⁴ Bu şekilde öğretmen olan Hayret Efendi, öğretmenlik hayatına Adana'da başlamıştır. 1871 yılında Adana Rüşdi Mektebi İkinci Muallimliğine atanmıştır.

Hayret'in memleketindeki hayatı oldukça maceralı ve çekişmeli geçmiştir. Çok bilgili ve zeki bir şahsiyet olan Hayret Efendi, ilmî ifadeleri ve sıra dışı davranışları ile çevresindekilerin kıskançlıklarına maruz kalmıştır. Onu kıskananlar her fırsatta ayağını kaydırmaya çalışmışlardır. Çevresi ve arkadaşları çekememezlik konusunda âdeta her fırsatı değerlendirmişlerdir. Bu konuda önemli bir örnek, Hayret Efendi'nin askerlik teciliyle ilgilidir. Onun askerliğini tecil çabaları arkadaşlarının ve kendisini çekemeyenlerin çeşitli engelleme girişimleri ile karşılaşmıştır.

Hayret'in yaşadığı dönemde, ilim tahsilinde bulunan öğrenciler bir kura imtihanına girmekte ve bu kura imtihanlarında başarılı olanlar o yıl için askerlikten muaf tutulmaktadır. Hayret Efendi de Adana'da bu sınava girmek için başvurusunu ordu yetkililerine yapmış, ne var ki kendisi daha önce öğrenciliği sırasında bu sınava altı defa girip askerlik tecilinden yararlandığı ve zaten kendisini kıskanan arkadaşları onu engellemek için her fırsatı değerlendirdikleri için Hayret Efendi'nin askerlik tecili için sınava gireceğini haber alan arkadaşları engel çıkarmak adına sağlam deliller bularak askerlik idaresine şikâyetle bulunmuşlardır. Kendisini kıskananlar onun aslında sınav döneminde öğrenci olmadığını, eğitimini de terk ettiğini söyleyerek sınava girmesini engellemiş ve bu şekilde davranarak Hayret Efendi'yi Adana'dan uzaklaştırmak istemişlerdir. Bu şekilde askerlik tecili ile ilgili sınava alınmayan Hayret Efendi pes etmez. Sınava Adana dışında başka bir merkezde girmek düşüncesindedir. Arkadaşlarının kendisiyle ilgili kıskançlık ve engellemelerini iyi bilmektedir. O başka bir yerde sınava gireceği düşüncesini gizli tutarak arayışlara girmiştir. O dönemde ordu merkezlerinden biri olan Şam'da sınava girmek istemiş, Şam'a gitmek için gizlice hareket ederek İskenderun'a gelmiş ve bir vapura binmiştir. Niyeti Beyrut'a ulaşip oradan Şam'a geçmektir. Vapurda ordudan bir paşaya rastlayan Hayret Efendi hemen bir kaside yazmış ve kasideyi paşaya sunup kendisini tanıtmıştır. Kasideyi çok beğenen paşa, Hayret Efendi ile yakından ilgilenmiştir. Durumu dinleyen paşa, Şam'daki üst düzey ordu komutanının bilgili, birikimli ve ilim ehlini seven bir kişi olduğunu vurgulayarak Hayret Efendi'nin mutlaka bu paşa ile görüşmesini söylemiştir. Paşa ayrıca imtihandan sonra da kendisinin yeni sorunlarla karşılaşmaması için tekrar Adana'ya dönmeyip Mısır'a veya İstanbul'a gitmesini tavsiye etmiştir.

⁴ Abdülkadir Karahan, Adanalı Hayret, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1988, C.1, s.353

Beyrut'tan Şam'daki ordu merkezine geçen Hayret, bir kaside hazırlayarak Paşa'yı ziyarete gitmiş fakat kasidesi paşaya ulaştırılınca bir süre bekletilip makama bir türlü alınmadığını görünce de oradan ayrılmıştır. Kendisine sunulan kasideyi birkaç saat sonra okuyan Müşir Paşa kaside sahibiyle görüşmek istemiş, onun ayrıldığı bilgisi verilince de paşa derhal emir vererek Hayret Efendi'nin bulunup huzura getirilmesini istemiştir. Görevliler Hayret Efendi'yi bularak huzura getirince de paşa, kasidesini çok beğendiği bu ilim erbabı gençle yakından ilgilenerek ikramlarda bulunmuştur. Hayret Efendi'nin askerlik tecili için sınava geldiğini öğrenen paşa, bu durumu onaylayarak sınav için ordu müfettişini çağırmıştır. Sınavı yapacak kişi askeriye müftüsüdür. Müftünün sorduğu tüm soruları ayrıntılı biçimde cevaplayan Hayret Efendi, tecil onayı beklerken müftünün engellemesiyle karşılaşmıştır. Müşir Paşa'nın durumu sorması üzerine müftü, bu mollanın sorduğu tüm sorulara kendi bilgisinin de çok üstünde cevaplar verdiğini açıklamıştır. Bunun üzerine paşa, sınav evrakının onaylanarak tecil belgesi hazırlanıp Hayret'e verilmesini emretmiştir. İşte bu aşamada müftünün engelleme çabasıyla karşılaşılır. Müftü Efendi, Hayret'in tahsilini tamamladığından dolayı bu sınava girmemesi gerektiğini dolayısıyla resmî sınavın yapılamayacağını belirterek tecil işlemine karşı çıkmıştır. Bu duruma çok üzülen Hayret Efendi, paşanın olaya müdahale etmesiyle rahatlamıştır. Paşa müftüye, "Buradaki amacın bu gencin bilip bilmediğini anlamaktır; yoksa sınava girip girmeyeceğini değil. Hem bu genç, daha önce de altı defa bu sınavlara girip tamamında başarılı olmuştur. Tarafınızdan da bilgili olduğu görülen bu kişiden daha ne istiyorsunuz? Hemen işlemlerini yaparak tecil belgesini veriniz." Diye emrederek Hayret Efendi'nin tecil belgesi almasını sağlamıştır. Büyük bir mutluluk içinde belgesiyle İstanbul'a gelen Hayret Efendi, yeniden ilim tahsiline başlamış,⁵ bir taraftan da aşağıda isimleri verilen memuriyetlerde bulunmuştur.

1873 yılında Söğüt Rüşdi Mektebi birinci muallimliğine atanmıştır. Bu görevinden istifa ederek İstanbul'a yeniden gelerek özel hocalık dahil olmak üzere çeşitli kurumlarda öğretmenlik yaptıktan sonra, 1879'da Mekteb-i Sultânî (Galatasaray Lisesi)'nde Türk edebiyatı muallimliği görevine getirilmiştir. Sonraki yıllarda bir süre Dârü'l-fünûn'da ders veren şair, 1909'da yayımlanan bir makalesi yüzünden beş yıl Rodos'a sürgün edilmiştir. Bir yıl sonra affedilerek İstanbul'a dönmüştür. 1911'de emekliye ayrılan Hayret Efendi emekliliğinden kısa bir süre sonra 1913'te İstanbul'da vefat etmiştir. Merkez Efendi Mezarlığı'na defnedilmiştir.

KİŞİLİĞİ

Hayret Efendi'nin kişiliği herkes gibi olmayan; kendine mahsus özellikler taşımaktadır. Onun kişiliği ile ilgili olarak önemli tespitlerde bulunan İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, edebiyat ve ediplerle meşgul olabilecek bir yaşa geldiği zaman Hayret Efendi adını da iştihaya başladığını belirtmektedir. Onun şiir ve yazılarının diğer edebiyatçılarkine benzemediğini de ifade etmektedir.⁶ Arapçayı çok iyi bildiği ve öğrettiği de başta İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal olmak üzere kendisini tanıyanlar tarafından belirtilmektedir.

Hayret Efendi, özellikle eleştiri konusunda duygu ve düşüncelerini çekinmeksizin ifade etmektedir. Esprili bir tarafı bulunmaktadır. Başkalarını acımasızca yererken; birilerinin de kendisi hakkında sarf edeceği en ufak bir eleştiriye dahi tahammül edememektedir. Yani kendisini çok beğenen bir kişiliğe sahip olan Hayret Efendi başkalarını toplum içinde bozmaktan da çekinmemektedir. Bu durumu örneklemesi açısından Mahmud Kemal İnal'ın şu hatırası ilginçtir.

Mahmud Kemal İnal'ın Onu evlerinde misafir ettiği bir sırada şu tatsız olay yaşanmıştır: "Mahmud Kemâl'in babası da oğlunun misafirini selamlamak ve onurlandırmak için yanlarına gider ve Hayret Efendi ile Prens Mustafa Paşa'nın yanında tanıştıklarını ifade eder. Ne var ki

⁵ Mahir İz, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mezuniyet Tezi, Adanalı Hayret'in Hayatı ve Şiirleri, 1929. İst.

⁶ İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay. C. II, s.880 Ankara, 2000

Hoca Hayret bu tanışıklık hatırlatılmasından pek de memnun kalmayarak “evet; falan filan” diye geçiştirir. Hayret Efendi sohbet sırasında kişilerin isimlerini saklı tutarak bir olay anlatmaya başlar. Evin babası, “Afedersiniz efendim, ben vakanın sahibini anlayamadım.” diye kibarca sorar. Hayret Efendi, bu kibar soru üzerine etrafında hayret duyguları bırakarak aniden sinirlenir ve “Dinleyeydin de anlayaydın...” der. Tabi bu durum karşısında Mahmud Kemal İnal ve kardeşi çok mahcup olurlar. Çocuklarını zor durumda bırakmak istemeyen baba da Hayret Efendi’nin bu sert çıkışı karşısında susmayı tercih eder...”

O’nun bu özelliklerini gözler önüne seren başka örnekler de verebiliriz: Kendisi Damat Mahmud Celaleddin Paşa’nın (Adliye Nazırı (Adalet Bakanı) Osmanlı Saray Damadıdır.) oğulları Prens Sabahaddin ve Prens Lûtfullah’a dersler vermiştir. Dersleri Celaleddin Paşa’nın konağında vermektedir. Konak sahipleri ve çalışanları kendisine çok saygılı davranmaktadırlar. Hayret Efendi, konakta prenslere yabancı dil öğreten Avrupalı bir bayanın maaşının kendi maaşından fazla olmasını hazmedemeyerek çevresine şu ifadelerle eleştirmiştir. “Biz lisan-ı şerif-i Arab talim ediyoruz. Yani, biz şerefli Arapçayı öğretiyoruz, o karı gâvurca öğretiyor; onun maaşı benimkinden az olmalı...”⁷

Farklı bir kişilik ve üsluba sahip olan Hayret Efendi ile ilgili anlatılan şu hatıra da Onun kişiliğinin farklılığını gözler önüne sermesi açısından önemlidir: “Bir ramazan akşamı, Hayret Efendi ve Hicaz Valisi Hacı Reşid Paşa’nın da aralarında bulunduğu kalabalık bir grup, dönemin bakanlarından Hasan Fehmi Paşa’nın konağına iftar davetine giderler. İftardan sonra diğer misafirler dağılınca Paşa, Hayret Efendi ve birkaç dostunu çaya kalmaları için ikna eder. Derin sohbet sırasında çay takımı getirilir. Paşa, seçkin misafirlerine çayı kendisi doldurmak ister. Doldurduğu çayı Hayret Efendiye uzatarak: “Buyurunuz Efendim.” der. Hayret Efendi de çayı almak yerine önündeki masayı işaret ederek “Oraya koyunuz!” der. Paşa misafirini onurlandırmak için tekrar “Buyurunuz Efendim.” der. Tabi Hayret Efendi tüm huysuzluğuyla, sinirlenerek “Canım oraya koy; ben alırım!” der. Paşa ve misafirler hayretler içinde kalırlar.⁸ Bu örneklerden de anladığımız gibi; Hayret Efendi, adı gibi aykırı konuşma ve davranışlarıyla toplumda zaman zaman hayret duyguları uyandırmaktadır.

Hayret Efendi’nin hafızalarda atasözü gibi yaşayan dizeleri vardır:

Dinleyen yok, boşuna böyle senin de Hayret

Durmayıp eylediğin bu hezeyan boşuna!

Hayret Efendi şiirlerinde övgüde bulunduğu şahsiyet kadar kendisini de övmekten geri durmaz. Bu duruma örnek olması açısından Sultan II. Abdülhamid’in sadrazamı Küçük Said Paşa’yı övdüğü Sıhr-i Beyan’ın son beytini burada veriyoruz.

**Envârın ile cihân tolsun
(Hayret) gibi bin çerâğın olsun**

(Nurun ile tüm dünya dolsun; senin de Hayret gibi bin meşalen olsun.)

⁷ İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay. C. II, s.882-883, Ankara, 2000

⁸ İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay. C. II, s.886 Ankara, 2000

Onun şu yönleri de gözden uzak tutulmamalıdır. Hayret Efendi, hiç kimseye karşı hangi makamda olursa olsunlar asla dalkavukluk yapmadığını söyleyebiliriz. Hayret Efendi'nin hayatının ve edebî kişiliğinin bilinmeyen yönlerinin ortaya konabilmesi için; tüm yazı ve şiirlerinin gün yüzüne çıkarılıp incelenmesi gerekmektedir.

Türk edebiyatı için önemli ve renkli bir kişiliğe sahip olan Hayret Efendi'nin Adana için de değeri büyüktür. Adana'da Yüreğir'de adını taşıyan bir okul bulunmaktadır. (Yüreğir Hayret Efendi Anadolu İmam-Hatip Lisesi)

Hayret Efendi hakkında İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsünde Mahir İz tarafından mezuniyet tezi hazırlanmıştır. Bu tez, Türk edebiyatının seçkin bilim adamlarının olduğu bir komisyon önünde savunularak kabul edilmiştir. (Prof. Dr. Fuat Köprülü, Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan'ın da aralarında bulunduğu jüri.)

ESERLERİ

1. Eş'âr-ı Hayret

2. Sûk-ı Ukâz

3. Mir'ât-ı Bedâyi', Mesnevî-i Hayret Efendi (Şehrâyîn)

4. Şehrâyîn ve Sıhr-i Beyân: İstanbul'da Matbaa-i Ebuzyâ'da 1302/1884'te basılan 29 sayfalık kitap iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan Şehrâyîn, 84 beyitlik kısa bir mesnevidir. II. Abdülhamîd'in tahta çıkışı (1876) münasebetiyle kaleme alınmıştır. Kitabın ikinci bölümü olan Sıhr-i Beyân ise araya yerleştirilmiş iki gazel dışında, Şehrâyîn'le aynı nazım şekli ve vezinlidir. Gazeller dâhil 338 beyittir. Bu mesnevi, 336. beyitte adı bildirilen II. Abdülhamîd'in sadrazamı Küçük Saîd Paşa'yı (ö. 1914) övmek için yazılmıştır. Hayret Efendi kişilik olarak sürekli kendisini övmekten hoşlandığı için; kişiliğinin bu yönü bu iki mesneviye de aynen yansımıştır. Şair hitap ettiği şahsiyeti överken kendisini de ön plana çıkarıp övmekten geri kalmaz. Tabi bu övünç oldukça abartılıdır. Hatta bazen beğendiği şahsiyeti överken övgüde kendisinin gerisinde bıraktığı ifadeleri de bulunmaktadır.

Şiirlerinden Örnekler:

Şehrâyîn'den

Adanalı Hayret Efendi, Şehrâyîn'i Sultan II. Abdülhamid'in cülusunun sekizinci yılında kaleme almıştır. Seksen dört beyitlik bu manzume, aruzun *mef'û lü / me fâ'î lün / fe'û lün* kalıbıyla yazılmıştır. Manzumenin söz ve ifade olarak farklı bir tarzı vardır. İlk 15 beyitlik girizgâh bölümünden sonra padişaha övgü başlamaktadır.

mef'û lü / me fâ'î lün / fe'û lün

1. Bir nükte-tırÄz şÀeir olsam
Endişe-i resme úÄdir olsam

(Sözü latif ve süslü bir şair olsam, tarzı olan bir fikre sahip olsam.)

2. Olsam ne demek a tab'-ı ÇalÄk
ŞÀeirligiñ itmediñ mi idrÄk

(Olsam da ne demek ey çevik yaradılışlı, sen şairliğini anlamadın mı?)

3. Parlarsa dađı güher gül olmaz
èÁrif bu úadar tecÀhül olmaz

(Cevher parlarsa da gül olmaz. Bilen kişi bu denli bilgisiz olmaz.)

4. Gÿş eyle semÀyı ey füsÿn-sÀz
Taósìn idiyor kelÀmıñ iècÀz

(Ey büyüleyici, gökyüzünü dinle, özlü sözün, sözlerini yüceltiyor.)

5. ÒÀmeñ úuralı kelÀma bünyÀd
ÁbÀd oluyor feãÀóat ÀbÀd

(Kalemin söze temel attığından beri, güzel söz huzur buluyor.)

6. Bekler suòÀnıñ suòÀn-perestÀn
Óükmünde imiş belÀàatistÀn

(Söze tapanlar senin sözünü bekler, söz söyleme ülkesine sen hükmediyormuşsun.)

7. Sen àayrı bize hemÀn beyÀn yaz
Yaz úurma aùbaè-ı nüktedÀn yaz

(Sen artık bize açıklayıcı şeyler yaz, güzel sözlülere tabi olan, durma yaz.)

8. MaènÀ ise işte şevú u şÀdi
YeksÀn saña haydi cümle vÀdi

(Mânâ arıyorsan işte sevinç ve neşe hali, haydi bütün vadi senin için aynı durumda.)

9. Baú gönlüme de ne cÿşı vardır
èUmmÀn gibi òurÿşı vardır

(Gönlüme bak, nasıl da coşuyor. Bir umman gibi dalgalanıyor.)

10. Bilmem bu ne feyz-i ÀsmÀni
EùrÀfımı aldı hep meéÀni

(Bilmem ki bu nasıl bir gökten gelen bereket, etrafımı hep mânâlar aldı)

11. TÀ äaón-ı dile hüçÿm iderler
Naôm it beni de amÀn dirler

(Ta gönül meydanına hücum ederler. Aman beni de şiirleştir, derler.)

12. Kim söylemiş anlara İlâhî
Taâmim-i dil saôn-ı penÂhî

(Allah'ım onlara kim söylemiş, gönül kararlılığı ve sığınma meydanını.)

13. Kim söyledi k'ayıtdı şâèiriyet
Tavâif-i şeh-i cihÂna niyyet

(Kim dedi ki şairlik cihan şahını vafsetmeye niyet etmektir.)

14. Şâhen-şeh-i kÂm-baòş-ı devrÂn
Zib-Àver taòt-ı Ál-i èOâmÂn

(Tüm zamanlara mutluluk veren şahların şahı, Osmanlı ailesinin tahtının süsleyicisi.)

15. PîrÂyede serîr-i şevket
ÂrÂyiş-i müsned-i òilÂfet

(Süslemede heybet yatağı, hilafet dayanağının süsü.)

16. SulûÂn-ı cihÂn Óamid áÂzi
ŞâhÂn-ı zamÂn-ı ser-firÂzı

(Cihanın sultanı Hamid Gazi, tüm devir şahlarının başı yüksekte olanı.)

17. ÓÂmi-i şeriâat-ı peyÂmber
NÂzende anıñla taòt u efser

(Peygamberin şeriatının koruyucusu, taht ve tac onunla nazlı.)

18. Cem-i kevkebe ÀftÂb-pÂye
Allâh'a degil mi kendi sÂye

(Tüm yıldızlara ışık veren güneş mevkisinde, kendisi Allah'ın gölgesi değil mi?)

19. Bundan daòı belli úadr-i sulûÂn
Kim eylese bir mubÂóı fermÂn

(Sultanın gücü şundan belli oluyor ki, mubah olan bir şeyi emretse.)

20. Gör óükm-i şeh-i cihÂn n'eyler
ŞerèÂn o mubÂóı vÂcib eyler

(Gör, o cihan şahının hükmü ne yapar, o mubahı, şeriata uygun bir şekilde vacib hale çevirir.)

21. Eylerse becÀ hemÀn TeèÀlÀ
èÀlîdür anıñ makÀmı èÀlâ

(Allah uygun görürse, onun makamı en yüksek makamdır.)

22. Bir rütbe ki rütbe-i òilÀfet
Fevúindeki mertebe nübüvvet

(Bu öyle bir rütbe ki, hilafet rütbesidir. Onun üstündeki mertebe, peygamberliktir.)

23. El-óÀãı1 ey şeh-i felek-cÀh
SulùÀn-ı cihÀn òalîfetu'l-llÀh

(Kısacası, ey mertebesi yüksek hükümdar, cihan sultanı, Allah'ın halifesi.)

24. Vaãfıñ ne úadar olunsa ıùrÀé
BÀlÀsın o rütbeden dü-bÀlÀ

(Özelliklerin ne kadar övülse de, övülen mertebeden çok daha yükseklerdesin.)

25. Üabèımda egerçi òayli şÀèir
İbdÀè-ı suòanda miâli nÀdir

(Her ne kadar birçok şair benim üslubumdaysa da sözü başlatmada benzerim çok az.)

26. Úudret yetişür mi midóatúñde
ŞÀèir ne disün yÀ óazretiñde

(Seni övmeye güç yetişir mi, şair ya senin huzurunda ne desin?)

27. Bir şeyée nihÀyet olmayınca
Tavâifine àÀyet olmayınca

(Bir şeyin bitişi, sonu yoksa. Onu anlatma, vasıflandırma da mümkün değilse.)

28. LÀl olma degil midir feãÀóat
LÀzımsa belÀaat işte Óayret

(Sadelik, söz güzelliği dilsiz olmak değil midir? Söz ustalığı lazımsa, işte Hayret)

29. (Óayret) bu ne óÀl-i óayret-efzÀ
İècÀz oluyor sözüñ serÀpÀ

(Hayret bu ne hayret artıran hal, sözün baştanbaşa herkesi şaşırtıyor.)

30. ÖayrÀnliàı işte óikmet itdiñ
Dembesteligi feâÀóat itdiñ
(Hayranlığı hikmete dönüştürdün, Suskunluđu söze dönüştürdün)
31. ÚÀdirsin ayÀ bediè-i fiùrat
İsterseñ idersiñ èaczi úudret
(Her şeye sahip, benzersiz bir yaradılıştasın, istersen acizliği, güç haline dönüştürürsün.)
32. èÜnvÀn ne bu ùabè-ı pür-fünÿnçün
ŞÀèir dime dÿn úalur senüñçün
(Bu çok sanatlı yaradılışın adı sanı ne, şair söyleme, bu senin için bayağılık olur.)
33. ŞÀèirde bu iútidÀr olur mı
Temmuzda hiç bahÀr olur mı
(Bir şairde bu güç olur mu, temmuzda baharın olması mümkün müdür?)
34. Hem şÀèir ider hemÀn şikÀyet
Bedbaòtliàın ider óikÀyet
(Şair hemen şikâyet eder, bedbahtlığını hikâye gibi anlatır.)
35. Elóamd benim saèÀdetim var
Bir óayli èulÿma nisbetim var
(Allah'a hamdolsun benim mutluluđum var, birçok ilme ilgim var.)
36. Ey taòt-ı òilÀfet üzre dÀver
ÒÀmi-i maèÀrif ehl-i perver
(Ey halifelik tahtı üzerindeki padişah, ilmin koruyucusu, besleyicisi.)
37. Mümkün mü zamÀn-ı şevketiñde
Ol neşée-fezÀ òilÀfetiñde
(Senin heybetinin olduğu devirde, neşeyi artıran halifeliğinde mümkün mü ki?)
38. DünyÀ àamını çeker miyim hiç
Ben zaòmıma zehr eker miyim hiç
(Dünyanın kederini hiç çeker miyim. Yarama zehir eker miyim)
39. Çeksem de velev ki ben zarÿret

Gerdýndan ider miyim ŐikÄyet

(Sıkıntı çeksem bile, dünyadan, zamandan Şikâyet eder miyim?)

40. Gerdýn kim olur ki eyleyem ben
ŐekvÄ anı sen meded-resmken

(Sen yardıma hazırken dünya kim oluyor da ben onu Şikâyet edeyim.)

41. Maälýb olamam o bed-siriŐte
SÄyeñde var iútidÄrım işte

(O kötü huyluya yenilemem, sayende gücüm var işte!)

42. Üutdum yaúasın hemÄn getürdüm
DergÄha keŐÄn keŐÄn getürdüm

(Yakasını tutup onu çeke çeke dergâha getirdim.)

43. Gördüñ mü felek zebýnum olduñ
Maábýn Őedde-i sükynum oldun

(Gördün mü felek çaresizliğim oldun, hayal kırıklığına uğramıŐ sessizliğim oldun.)

44. Taðribime òayli niyyet itdiñ
Bilmem ki naäl cesÄret itdiñ

(Beni harab etmeye çok niyetlendin, bilmem ki buna nasıl cesaret ettin.)

45. Bir bi-kes ü nÄ-tüvÄn mı äandiñ
Sen yoðsa beni felÄn mı äandiñ

(Sen beni, kimsesiz ve güçsüz herhangi biri mi sandın?)

46. Min baèd o yola gider misiñ sen
Ehl-i dile cevriðer ider misiñ sen

(Sen o yola sonradan gider misin? Gönül ehline eziyet eder misin?)

47. Teédib ideyim de ben sipihre
Sen git beni it úaêıya ŐekvÄ

(Ben gökyüzüne terbiye ettireyim de, sen beni git de kadiya Şikâyet et.)

48. Cevriñ fužalÄya her zamÄn mı
Cevriðer itmege tevbe mi amÄn mı

(Her zaman fazilet sahiplerine eziyet eder misin, eziyet etmeye tövbe mi ediyorsun, yoksa af mı diliyorsun?)

49. Artıú yetişür behey besÀlet
BÀzuña da yoú mı sende řefúat

(Ey yiğitlik artık yetişir, zalimliğin yeter, sende şefkat yok mu?)

50. AúrÀn mı ki çerò uàrařırsıñ
LÀyıú mı sipihre kin uàşırsıñ

(Felek senin yaşıtın mı ki onunla uğraşıyorsun. Gökyüzüne kin taşıman yakışır mı?)

Sihri Beyân

Sihri Beyân'ı Sadrazam Sait Paşa'ya yazdığı övgüdür. Üç yüz altı beyit ve iki gazelden oluşmaktadır.

Bu şiirin ilk elli beyti şu şekildedir:

me'û lü / me fâ'î lün / fe'û lün

1. ÒÀmem ne zamÀn gelür òırÀma
MaènÀlar o dem úurur selÀma

(Kalemim ne zaman salınarak yürüyüşe çıkarsa, mânâlar o zaman selama durur.)

2. ÒÀmem suðan èÀleminde dÀver
MaènÀlar aña sipeh ser-À-ser

(Kalemim söz âleminde padişah, mânâlar ise baştan başa onun askerleridir.)

3. ÒÀmem suðan èÀleminde Òüsrev
MaènÀlar aña úalem-rev

(Kalemim söz âleminde Hüsrev'dir. Mânâlar ise onun hüküm sürdüğü ülkedir.)

4. Bir süz baúalım gürÿh-ı nÀsı
ÒÀmem gibi var mı bir siyÀsı

(Tüm insanları bir süz bakalım, benim kalemim gibi bir siyasi var mı?)

5. Mümkün mi yÀ âÀóib-i meèÀni
Seyr it úoca èÀlem-i beyÀnı

(Koca edebiyat âlemini seyr et, mânâlar sahibi bulman mümkün mü?)

6. Bir parmaú ile ider idÀre
Gördüñ mü baú indi iútidÀra
- (Bak Şimdi iktidara, gördün mü onu nasıl da bir parmakla idare ediyor.)
7. Bir sözümü aniñ beyÀn evcinde
BÀziçesidir benÀn evcinde
- (Edebiyatın zirvesindeki bir sözüm, onun parmak ucundaki oyuncağıdır.)
8. Zülf-i süðanı yÀ bir alursa
Yaèni diline eger ùolarsa
- (Söz saçını bir alırsa, yani eğer diline dolarsa.)
9. Bir èaúð-i lisÀn yazar ki sÀóir
Olmaz óuuyan kelÀma úÀdir
- (Sihirbaz öyle bir dil sözleşmesi yazar ki, okuyan kimse söz söylemeye sahip olamaz.)
10. Gyş it hele ol zebÀn-ı bendi
Vaóde mütekellim itse kendi
- (O bağlı dili bir dinle, kendisi yalnız konuşsa.)
11. MaènÀsını ãorma kim ne Őeydür
Sen lafzını diñle baú ne n'eydür
- (Ne olduğuna dair mânâsını sorma, neyin ne olduğunu anlamak için sen sadece sözünü dinle.)
12. MaènÀsını ãorma vecd ü óÀlet
Sen lafôını diñle sÀde Óayret
- (Hayret sen coşku ve keyfiyetin mânâsını sorma, sadece sözünü dinle.)
13. ÁvÀzesi vecd ü óÀli cÀlib
Eyler o muòÀùabında àÀéib
- (Yüksek sesi coşku ve keyfiyeti ilgi çekici, karşısındakinde kayboluyor.)
- 11
14. Pür-gýlar aña olur mı hempÀ
Bu òÀme degül zebÀn serÀpÀ
- (Çok konuşanlar ona arkadaş olur mu? Bu kalem değil, baştan ayağa dil.)

15. Seyr eyle hele naâıl füsÿnger
Söyler de yine sükyt yekser

(Hele seyret, nasıl bir sihirbaz, söyler ama yine aynı sessizlik.)
16. ÒÀmem gibi yoú cihÀn içinde
ÒÀmÿşa baúın beyÀn içinde

(Cihan içinde kalemim gibisi yok. Bu söz sanatı içindeki suskunluğa bakın.)
17. Seyr eyleyin ol saòn-ı sirişte
Aâzın bıçau açmaz olmuş işte

(O karışık meydanı seyredin ki işte ağzını bıçak açmaz olmuş.)
18. Íúlim-i beyÀn içinde birken
Biñ dürlü beyÀna muútedirken

(Söz söyleme ülkesinde bir taneyken, bin türlü söz söylemeye sahipken.)
19. Vazè itmiş iken süòan niòÀmın
Arz eylesesün de iótişÀmın

(Söz senin düzenini anlatmış iken, ihtişamını sunmasın da ...)
20. Sen söyle revÀ mı böyle ùursun
ÒÀmem di baña niçün ùurursun

(Sen söyle, böyle durması reva mı, olur şey mi? Kalemim, söyle bana niçin duruyorsun?)
21. Üabèiñ yÀ hiç istemez mi seyrÀn
Olsun mu yeriñ hemÀn úalemdÀn

(Huyun, yaradılışın hiç gezmek istemez mi? Yerin hemen kalemlik olsun mu?)
22. Artıú yeter imdi çıú da òÀme
èArz eyle şükühi òÀã u èÀma

(Artık yeter kalem, şimdi çık da, herkese azameti, yüceliği anlat.)
23. ŞÀd eyle äaóife-i beyÀnı
Teşrifîñe muntaôir meèÀni

(Söz söyleme sayfasını sevindir, mânâlar senin teşrifini bekliyor.)
24. äaf bestedür işte äaàlu äollu
Geç äadr-ı büzürkvÀr yollu

(İşte sağlı sollu dizilmiş, azamet merkezinin yolundan geç.)

25. Mencuú-ı livÀ-yı feyz-pÀreler
Elfaôa da baú naâıl úoşarlar

(Bereket parçalarının bayrak âlemleri bak nasıl da kelimelere koşarlar)

26. MÀnend-i nevÀ-yı şÀdmÀni
Elfaô daòı bütun meèâni

(Mutluluk nağmeleri gibi kelimeler bile tamamen manalardan oluşmakta.)

27. ÒÀmem saña biñ tebÀrek AllÀh
ReftÀrın ide mübÀrek AllÀh

(Kalemim bin kez sana tebarekallah, Allah gidişini mübarek etsin.)

28. ÒÀmem de baúıñ ne òoş edÀdır
EùvÀrına şive mübtelÀdır

(Bakın kalemim ne güzel bir haldedir, naz onun tavırlarına tutkundur.)

29. ReftÀrına bıkır ü bive meftÿn
EtvÀrına ùavr u şive meftÿn

(Senin yürüyüşüne, el değmemiş taze ve dul vurgun, tavırlarına eda ve naz vurgun.)

30. Ben görmedim öyle ehl-i dÀniş
ÒÀmem deyü eyleyem sitÀyiş

(Ben böyle ilim ehli görmedim, kalemim deyip onu öveyim.)

31. Hiç böyle edÀ olur mı ÀsÀn
Siz söyleyiñ ey süòan şinÀsÀn

(Ey söz bilenler siz söyleyin, hiç böyle tavır, söyleyiş kolay olur mu?)

32. ÒÀmem gibi hiç edib olur mu
Bir böyle dehÀ òaùib olur mu

(Kalemim gibi hiç yazar olur mu, böyle deha olup hatip olan başka biri var mı?)

33. Seyr it ne òaùib-i pür ùalÀúat
ÁrÀyiş-i minber-i belÀàat

(Seyret, nasıl bir rahat söyleyiş, söz sanatının minberinin süsü.)

34. Nuúúıla beyÀn bulur revÀcı

Şemşîre de yóudur iótiyÀcı

(Söz sanatı söyleyişle saygınlık kazanır, üstelik kılıca da ihtiyacı yoktur.)

35. Şemşîri n'ider SinÀn Efendi
Şemşîr ü SinÀn hepsi kendi

(Sinan Efendi kılıcı ne yapsın, kılıç da Sinan da hepsi kendisidir.)

36. Baós itmek içünse hiç düşünmem
Baós eyleyecek degil mi òÀmem

(Konuşmak için ise düşünmeme gerek yok. Kalemim zaten konuşacak değil mi.)

37. òÀmem hele baóâi bir ùaşırsa
Şemşîr ile yaèni çarpışır

(Kalemim hele konuşmayı ilerletirse, yani kılıçla çarpışır.)

38. èAúılıñ ne keser seniñ beyÀn-g'ir
Çalsun àalebe ne óaddi şemşîr

(Ey söz tutan, senin aklın ne keser, üstün gelmek kılıcın ne haddine.)

39. Şemşîr aña itse itse àÀyet
Úaùè eyleyecek dilin nihÀyet

(Kılıç ona etse etse, neticede dilini kesecek.)

40. òÀmem ise bir èaceb füsÿn-kÀr
Úaùè olsa zebÀnı nuùúı artar

(Kalemim ise acayip bir sihirbaz, dili kesilse konuşması artar.)

41. òÀmem yÀ aña virirse bir zÀà
Şemşîr ü SinÀnda kim úalur ãaa

(Kalemim onu bileyip keskinleştirirse, kılıç ve Sinandan hangisi sağ kalır ki.)

42. òÀmem yÀ aña iderse fermÀn
DeróÀl olur àılÀfa pinhÀn

(Kalemim ona emredince hemen kınına girip gizlenir.)

43. Şemşîr bilür misün ki n'olduñ
Ben söyleyeyim mi kesmez oldun

(Kılıç, sana ne olduğunu söyleyeyim mi, artık kesmez oldun, keskinliğin gitti.)

44. Dāmānīñı àayrı eyle çide
Kim òÀme çevirdi berg-i bide

(Artık eteğini topladı, kalem, yaprağı meyveye çevirdi.)
45. ÒÀmem ile youú mu baóâe ùÀlib
Şemşîre de işte oldu àÀlib

(Kalemimle konuşmaya talip olan yok mu? İşte kılıcı da yendi.)
46. Gÿş eylediñ mi n'oldı şemşîr
Sen de oradan atılma ey tîr

(Kılıcım ne olduğunu dinledin mi? Ey ok, sen de oradan atılma, söze karışma.)
47. Mevzuè-ı süðan hicr-i şecer mi
Bu yerde seniñ sözüñ geçer mi

(Söz konusu olan ağacın ayrılığı mı, Bu yerde senin sözün geçer mi)
48. Óayret bu ne, cÀn gelür kelÀma
äur oldu meger bizim bu òÀme

(Hayret bu ne, söze can gelir, meğer bizim bu kalem İsrafil'in üfleyeceği boru oldu.)
49. Aldıúça ele nedir bu óÀlet
Ol demde úopar hemÀn úıyÀmet

(Ele aldıkça, bu nasıl bir hal ki o anda kıyamet kopar.)
50. ÚırùÀs olur elde äaón-ı maóşer
MaènÀlar ider ôuhÿr yer yer

(Mahşer meydanı eldeki kâğıt gibi olur, manalar yer yer ortaya çıkar.)

SONUÇ

1848 yılında Adana'da dünyaya gelen Hayret Efendi, çocukluğundan itibaren ilme olan merakı daha doğrusu ilim sevdası ile dikkat çekmiştir. İlme olan tutkusu nedeniyle memleketinden ayrılarak İstanbul'a gelmiştir. Birikimli bir şahsiyet olarak dönemin önemli eğitim kurumlarında hocalık yapmıştır. Hayret Efendi'nin kişiliği herkes gibi olmayan; kendine mahsus özellikler taşımaktadır. Hayret Efendi, özellikle eleştiri konusunda duygu ve düşüncelerini çekinmeksizin ifade etmektedir. Esprili bir tarafı bulunmaktadır. Başkalarını acımasızca yererken; birilerinin de kendisi hakkında sarf edeceği en ufak bir eleştiriye dahi tahammül edememektedir. Yani kendisini çok beğenen bir kişiliğe sahip olan Hayret Efendi başkalarını toplum içinde bozmaktan da çekinmemektedir. Dikkat çekici eserleri bulunmaktadır. Eserleri Eş'âr-ı Hayreti, Sûk-ı Ukâz, Mir'ât-ı Bedâyi' Mesnevî-i Hayret Efendi (Şehrâyîn), Şehrâyîn ve Sahr-i Beyân isimlerini taşımaktadır. Bu makalede Hayret Efendi hakkında bilgi verilerek Şehrâyîn ve Sahr-i Beyân'dan örnekler sunulmuştur.

KAYNAKÇA

- Bursalı Mehmed Tâhir (1333). *Osmanlı Müellifleri*. C. II, İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Gövsâ, İ. A. (1945). *Türk Meşhurları*. İstanbul: Yedigün Neşriyat.
- Hayret Adanalı, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78620/hayret--adanali.html>
- Hayret Efendi (1302). *Şehrâyîn ve Sîhr-i Beyân*. İstanbul: Matbaa-i Ebuzyâyâ.
- Hayret Efendi (1304). *Sûk-ı Ukâz*. İstanbul: Karabet ve Kasbar Matbaası.
- Hayret Efendi (1313). *Mir'ât-ı Bedâyi', Mesnevi-i Hayret Efendi*. İstanbul: Kasbar Matbaası.
- İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal (2000). *Son Asır Türk Şairleri* (Haz. M. Kayahan Özgül), C. II, Ankara: AKM Yay.
- İz, M. (1929). *Adanalı Hayret'in Hayatı ve Şiirleri*. Mezuniyet Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- İz, M. (1975). *Yılların İzi*. İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Karahan, A. (1988). "Adanalı Hayret". *İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul: TDV Yay. 353.
- Komisyon (2008). *Sicill-i Osmânî Zeyli*, C. IX, Ankara: TTK Yay.
- Kütük, Rıfat (2014). Hayret, Mehmed Bahâeddîn Hayret Efendi, Adanalı Hoca Hayret Efendi, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/>
- Tuman, Mehmet Nâil (2001). *Tuhfe-i Nâilî Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri* (Haz. Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı), C.1, Ankara: Bizim Büro Yay.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (1981). "Hayret", C. 4, İstanbul: Dergâh Yayınları, 180.
- Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi (2004). "Hayret", C. IV, Ankara: AKM Yayınları, 438.
- Yıltaç, Yaşar. http://hayret efendianadolui mamhatip.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/01/17/750368/icerikler/hayret-efendi-kimdir_1141288.html?CHK=dcf85143eee35ee70ad836b2ea70041b